

TİASAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Yıl: 4, Sayı: 15, Aralık 2017, s. 156-175

Osman ORAL¹

MÂTÜRİDÎ'DE İNŞİRÂH SÛRESİ VE PSİKO-SOSYAL İMÂNÎ HİKMETLER

Özet

Hız. Peygamber'in tebliğinin ilk dönemlerinde mâruz kaldığı psikolojik ve sosyolojik sıkıntılar karşısında kendisini ve fakirlikten dolayı aşağılananları teselli etmek amacıyla İnşirâh Sûresi nâzil olmuştur. Sûrenin başında Hz. Peygamber'e, "Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?" şeklinde hitap edilerek kendisine sıkıntı veren maddî ve manevî ağır yükün üzerinden kaldırıldığı bildirilir. Daha sonra şanınin yüceltildiği vurgulanıp her güçlüğüle birlikte bir kolaylığın bulunduğu iki defa zikredilir. En sonunda Hz. Peygamber üzerinden bütün mü'minlere boş kaldığı zamanlarda psiko-sosyal işlevlerde bulunmaları, çaba sarfetmeleri ve Allah'a yönelmeleri emredilir. Bu makâlede Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'ye (ö. 333/944) göre İnşirâh Sûresi'nde problemlere çözüm arayışlarında işaret edilen psiko-sosyal imânî hikmetler tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İnşirâh Suresi, İmân, Hikmet, Ebû Mansûr el-Mâtürîdî

PSYCHO-SOCIAL THE WISDOM OF FAITH AND INSHIRAH (THE EXPANSION) SURAH IN MATURIDI

Abstract

Inshirah (The Expansion) Surah, in the early part of the Prophet's preaching itself exposed in the face of difficulties psychological and sociological and in order to comfort those who were mistreated by poverty. At the beginning of the period of The Prophet, "Have We not expanded thee thy breast?" that beset himself by being addressed in the form of financial and moral from the heavy load that has been removed, be informed. Then you are exalted, where are highlighted, and with every hardship comes ease two times where it is mentioned. Finally, all the believers

¹ Dr., Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslâm Bilimleri Kelâm ve İtikâdî İslâm Mezhepleri Anabilimdalı, emekli öğretim üyesi, osman-oral@hotmail.com

through the prophet in his spare time, psycho-social movements are found in the fact that, to try to turn to Allah and ordered. This article to discussed the wisdom of psycho-social faith in their search for solutions to problems in İnshirah (The Expansion) Surah according Abu Mansur al-Maturidi (d. 333/944).

Keywords: İnshirah (The Expansion) Surah, Faith, The Wisdom, Abu Mansur al-Maturidi

GİRİŞ

Sünnî anlayışın itikadî ekollerinden “Mâtürîdiyye” adlı oluşumun önemli bir âlimi kabul edilen Ebû Mansûr el-Mâtürîdî (ö. 333/944), itikadî görüşlerini dönemine, çağına ve daha sonraki dönemlere aktaran bir düşündürür.² O, kelâm, tefsir ve fıkıh gibi konularda Kur’ân bütünlüğünü merkeze alan rasyonel ve dengeli yorumlarıyla tarihi sûreç içerisinde gelişen Ehl-i Sünnet çizgisinin oluşumuna büyük katkılar sağlamıştır.³ Yaşadığı dönemde birçok akımların etkisine ve tehdidine maruz kalan İslâm toplumunun birlik ve bütünlüğüne de itikadî açıdan çok önemli katkılar yapmıştır.⁴

Türk ve İslâm dünyasında büyük bir öneme hâiz olan Mâtürîdî’ye göre Allah insanı en aziz şey olan akıl⁵ ve özgür irâde vermek sûretiyle yaratmış ve kâinatı onun emrine vermiş, Yaratıcısının varlığına ve birliğine inanma yeteneğiyle onun zihnine tevhid inancını kabul etme ve hamdetme nimetlere şükretme bilincini de yerleştirmiştir. Dolayısıyla insan, hikmetlerle dolu imtihan dünyasında âhirete giden yolculukta kendisine nimet ve hikmet üzere verilen aklıyla, özgür irâdesiyle imân etmesi ve Yaratıcısına kulluk yapıp yapmamakla sınanması, yani başına gelen güzel şeylere şükredip hamdetmeli, kötü şeylere de sabretmelidir.⁶ Onun orijinal, çağlara ışık tutan, sistemli, planlı kelâm metodunda akla, istidlâl ve tahlillerine önem verip sem’iyyat konularında nakle bağlı kalmış, sistemini “tenzîh” ve “hikmet” ilkeleriyle temellendirdiği söylenebilir. Tenzih prensibinde, Allah ile başka herhangi bir varlık arasında benzerlik kurma/*teşbih* ve O’na şekil, cisim atfetme/*tecsim* düşüncesine Allah’ın sıfatlarını inkâr etmeksizin karşı çıkar. Hikmet prensibinde de bir ve tek olan Allah’ın ezeli ve ebedî “hikmet” ismi ve sıfatı olduğu temelinde Hakîm yaratıcının fillerinin hikmet üzere olduğu ve her şeyi hikmetle yarattığı şeklinde açıklar.⁷

Mâtürîdî’de İnşirâh Sûresi birçok psiko-sosyal hikmetleri içerir.⁸ Sekiz âyetten oluşan ve Mekke döneminde nâzil olan bu sûre Hz. Peygamber’in tebliğin ilk dönemlerinde mâruz kaldığı sıkıntılar karşısında kendisini ve fakirlikten dolayı aşağılanan müslümanları teselli etmek amacıyla nâzil olmuştur. Sûrenin başında Hz. Peygamber’e, “*Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?*”⁹ şeklinde hitap edilerek kendisine sıkıntı veren ağır yükün üzerinden kaldırıldığı bildirilir. Âyette geçen “şerh-u sadr” veya şakk-ı sadr; Hz. Peygamber’in göğsünün melekler tarafından

² Bkz. Ebû’l-Hasenât el-Leknevî, *el-Fevâidü’l-Behiyye fî Terâcimi’l-Hanefiyye*, Kahire, 1324, s. 195.

³ Ebû’l-Muîn en-Nesefî, *Tabsiratü’l-Edille fî Usulî’d-Din*, tahk. H.Atay-Ş.A.Düzgün, DİB Yay, Ankara, 2004, I/19, 29; Osman Oral, *Kelâm Tarihi ve Terimleri*, Tiydem Yay., Ankara, 2016, s.105 vd.

⁴ Ebû’l-Vefa el-Kureşî, *el-Cevahirü’l-Mudiyye fî Tabakati’l-Hanefiyye*, Kahire, 1413/1993, II/130 vd.

⁵ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, kont. B.Topaloğlu, Mizân Yay, İstanbul, 2005, II/23.

⁶ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te’vilâtü Ehlî’s-Sünne*, tahk. M.Basellum, Darül-Kütübü’l-İlmiye, Beyrut, 2005, IV/365, 381.

⁷ Osman Oral, “*Mâtürîdî’nin Hikmet Anlayışı*”, ERÜ SBE, Doktora Tezi, Kayseri, 2014, s.24 vd.

⁸ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, XVII/254 vd.

⁹ İnşirâh, 94/1.

TİDSAD

açılıp kalbinin üstün niteliklerle bezenmesi, bazı âlimlere göre bu, imânî hikmetlerin Hz. Peygamber'e verilmesidir.¹⁰ Şakk-ı sadr; göğsün yarılıp imânla doldurulması, melekî nurların üstün gelmesi, beşerî duyguların zayıflatılması ve kalp yapısının mukaddes âlemden gelecek feyizleri ve hikmetleri kabule hazır duruma getirilmesidir.¹¹

Cismânî şakk-ı sadr; âlimler arasında tartışılır ve bazı âlimlerce mu'cize türünden nebilere nübüvvet verilmeden önce olağanüstü olaylar yani "ırhas"¹² kabul edilir.¹³ Hz. İsa'nın daha beşikte iken konuşması, Hz. Muhammed'e çocukluğunda ve gençliğinde bazı ağaçların ve taşların selam vermesi, onu daima bir bulutun gölgelemek için takip etmesi gibidir.¹⁴ İnşirâh Sûresi'nde geçen şerh-i sadr, ilim, hikmet ve risâlet nuru ile yorumlanır.¹⁵

Biyolojik hayatın merkezi olan kalp veya gönül, dînî terminolojide kişinin hem zihin hem duygu hayatıyla ilgilidir. Kelâmî literâtürde imân-amel ilişkisi, büyük günah ve tekfir sorunu gibi konular imân ile ilişkilendirilir. İmân; kalpte gerçekleşir ve kalbin fiilidir. Tasdik'in yeri kalp, ikrârın mahalli de dildir. Kalpteki tasdik, dilde ikrâr ile vücut bulur. Gönüldeki tasdik doğru olarak dille ikrâr edilirse, gerçek imân ortaya çıkar.¹⁶ Kalbin eylemi inanmak, dilin eylemi konuşmak, elin eylemi tutmak, ayağın ki ise yürümezdür. Âyetlerin¹⁷ te'vili de bunu doğruladığı söylenebilir. *İmân ettik" demeyin. Fakat boyun eğdik deyin"*¹⁸ âyetinden de dil ile ikrâr edilip kalb ile tasdik edilmeyen bir imânın yeterli görülmediği de anlaşılabilir.

Amel olmayınca dinden çıkılıp küfre düşüldüğü tarzı Hâricî görüşlere¹⁹ itiraz eden Mâtürîdî, "ey imân edenler" hitabıyla başlayan bazı âyetlerde²⁰ amel bakımından eksiklik içinde olan mü'minlerin uyarıldığına ve amellerinin eksikliğine rağmen onlardan mü'min diye bahsedildiğine dikkat çeker. O halde imân, dinin bütün görevlerinin adı değil; kalbe âit özel bir görevin yani tasdik'in adıdır.²¹ İnsanlar, amelleri terketmekle mü'min vasfını kaybetmez, ama tasdiki kaybetmekle imân vasfını kaybeder. Mü'minlerin imân vasfı amellerden önce olması amel ve imânın ayrı olduğunu gösterir. Böyle bir ayırım yapılmasının asıl amacı, müslüman olmanın asgarî şartının amel değil, imân olduğunu ortaya koyarak muhtemelen büyük günâh işleyen herkesi tekfir edenlere engel olmak olduğu söylenebilir. Mâtürîdî'ye göre imân amelin

¹⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XVII/254; Fahreddin er-Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*, Darü'l-Fikr, Beyrut, 1981, XXXII/2; Erdinç Ahatlı, "Şakk-ı Sadr", *DİA*, İstanbul, 2010, 38/309-210.

¹¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XVII/254.

¹² B.Topaloğlu-İ.Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İsam Yay., İstanbul, 2010, "İrhas" madd., s.158.

¹³ Ebû Mansur el-Mâtürîdî, *Kitabu't-Tevhid*, neşr. B.Topaloğlu-M.Aruçî, İsam yay., Ankara, 2005, s.295-6; Sa'dettin et-Taftazânî, *Şerhu'l-Akâid*, haz. S.Uludağ, Dergâh Yay, İstanbul, 2013, s. 252.

¹⁴ Mâtürîdî, *Tevhid*, s. 295-6; Sa'dettin et-Taftazânî, *Şerhu'l-Makâsid*, tahk. A.Umeyre-S.Mûsa Şeref, Alemü'l-Kütüb, Beyrut, 1998, V/11

¹⁵ Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*, XXXII/2.

¹⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, I/35, 38, 62; IV/227, II/27 vd; Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*, II/27 vd; *Meâlimu Usuli'd-Din*, çev. N.Macit, İslâm İnancının Ana Konuları, İhtar Yay., Erzurum, 1996, s.124.

¹⁷ Bkz. Nahl, 16/106; Tahrîm, 66/4; Hacc, 22/35.

¹⁸ Hucurat, 49/14.

¹⁹ Bkz. Ebû'l-Feth Abdülkerim eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, neşr. M.S. Kilani, Beyrut, trs., I/134; E.Ruhi Fırlalı-Azmi M.S.es-Salihi-M.Öz, "Hariciler", *DİA*, İstanbul, 1997, 16/169 vd.

²⁰ Nisâ, 4/59; Tevbe, 9/38; Hadîd, 57/28.

²¹ Bkz. Mâtürîdî, *Tevhid*, s. 494-5.

sebebidir. Amel, imânın oluşmasının sebebi değildir.²² Böylece Mâtürîdî, dinin özünü ilgilendirmeyen görüş farklılıklarını hoş görüp, onların sahiplerini dinden çıkmış saymamıştır.²³

Mâtürîdî'ye göre, Allah İnşirâh Sûresi'nde Hz. Peygamber'e, "Senin göğsünü açmadık mı?" şeklinde hitap ederek ona sıkıntı veren ağır yükü üzerinden kaldırdığını söyler. Allah mü'minin kalbini genişlik ve rahatlıkla, kâfirin kalbini de darlık ve sıkıntı ile niteler.²⁴ Bu sûrede göğsün genişletilmesi, üzerindeki yükün kaldırılması, şanınin yüceltilmesi, işlerinin kolaylaştırılması, boş vakitlerinde tekrar işe koyulmasının istenilmesi gibi zâhiren Hz. Muhammed'e anlatılanlar gerçekte bütün mü'minlere sorumluluk ve yüksek ahlâk açısından fert ve toplum hayatında birçok psiko-sosyal imanî hikmetlere de işâret edilerek problemlere çözüm önerileri sunulmaktadır.²⁵ Bu sûrede gönlünü imâna açan bireyin sırtından dünya meşakkatlerin hafifletilmesi, izzet ve şerefının dünya ve âhirette yüceliği, başarıda düzenli ve planlı çalışma, boş vakitlerini değerlendirmenin önemi, metod ve teknikleri de işâret edilmektedir.²⁶

Evreni ve içindekileri hikmetle görmek, Allah tasavvurunu isim, sıfat ve fiillerdeki tevhidi ve hikmetleri tanıtmak, evreni ve oluşumdaki tevhidi aklı kullanarak tefekkürle idrâk, dolayısıyla hikmet dolu dünyayı insanca huzurlu ve mutlu yaşadktan sonra âhirette ebedî saadeti elde etme çabası Mâtürîdî'nin Kur'ân ve hadisten anladığı düşünce sistemidir.²⁷ Adâlet, hakka, gerçeğe, doğruya ve sünnete uygunluk,²⁸ görünenin arka planı, içyüzü, sır perdesi olan sır veya hikmet, genellikle ilâhî sırların ve gerçeklerin bilgisi, varlıkların var oluş amaçlarının kavranması, sebeplerle bunların sonuçları arasındaki ilişkilerde ilâhî irâdenin rolünün keşfedilmesidir.²⁹ Dolayısıyla hikmet, asıllarına uygun olarak eşyanın mahiyeti, nitelikleri, özellikleri, hükümleri, sebep-sonuç bağlantısı, varlıklar alanındaki sıkı düzenin sırrı hakkında bilgi sahibi olmak ve bu bilginin gereğine göre davranmaktır.³⁰

İnşirâh Sûresi'nde gönlün inşirâh olabilme problemi yani tahkiki imânın yerleşmesi ile Hz. Peygamber'in sırtındaki yükün giderilmesi ve nebilerin ismet probleminin çözümü bulunabilir. Yine bu sûrede gönlü imâna açılan bireyin şân, şeref ve izzetini her hâl ve durumda yükseltme yolunda zorlukları kolaylığa ve başarıya dönüştürememe ile zamanın hüsrâna dönüşmesi sorunu gündeme gelebilir. Bireyin içten imân etmesi, inanılan şeylere bağlanma, marifete erme, muhabbet duyma, teslim olma, tevekkül etme ve güzel davranışlarda bulunma gibi hikmetleri ihtiva edebilir. Bu çerçevede imânı, insanın bir bütün olarak akıl, kalb, vicdan ve irâde gibi unsurlarının birlik içinde ve canlı bir biçimde mukaddes olana veya mukaddes saydığına inanmasını, yönelmesini ve bağlanmasını, O'nunla sürekli alâka kurmasını ifade eden bir hikmet olarak da bakılabilir.

Bu anlamda İslâmın inanç sistemini rasyonel yorumlamaya tabi tutan kelâm geleneğinde büyük bir öneme hâiz olan Mâtürîdî'nin İnşirâh Sûresi'nde gönülleri imâna sevkeden hikmetler konusunda bize teorik bir temel sunabileceğini düşünüyoruz. O, Kur'ân'da gönüllere şifa veren

²² Bkz. Mâtürîdî, *Tevhîd*, s. 494-5.

²³ Mâtürîdî, *Tevhid*, s. 518, 521-3.

²⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, V/211.

²⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, XVII/254.

²⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, XVII/253 vd.

²⁷ Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, V/143, 284.

²⁸ Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli Sünne*, IV/187, 227; *Tevhid*, s.66 -7.

²⁹ Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğni fî Ebvabi't-Tevhid ve'l-Adl*, İ.Medkur-T.Hüseyin, Kahire, 1962, XI/91-3.

³⁰ Bkz. Abdürrezzak el-Kâşânî, *Istilahatü's-Sufiyye*, neşr. M.Kemal İbrahim Cafer, Kahire, 1981, s. 61-2.

öğüt ve hikmetler olduğunu, önyargılı inatçı ve düşünmeyen câhil mukallid dışında herkesin bu hikmetlerden istifâde etmesini önermektedir.³¹

Mâtürîdî’nin bu hikmetlerini idrâk; akıl, imân, erdem ve sevgi ile âleme bakmamızı sağlayıp Türk-İslâm medeniyetinin temel taşlarını gelecek nesillere aktarımını kolaylaştırabilir. O’nun görüşlerinin hatırlanması ve anlaşılması, yolumuzu aydınlatması ile hakikat nurunun daha fazla insana ulaşması bu bakımdan önemlidir. Bu çalışmanın amacı, gerek akıl ve vahiy bütünlüğünü sağlaması ve gerekse hem tenzih hem de insanın hikmetle yaratılması ve sorumlu özgürlüğünden bahsetmesi yönüyle Mâtürîdî’nin dikkatlere sunduğu hem fert hem de toplum hayatına yönelik psiko-sosyal hikmetleri İnşirâh Sûresi özelinde incelemektir.

Bu makâlede Mâtürîdî’ye göre İnşirâh Sûresi’nde Hz. Peygamber’e ve mü’minlere sunulan, kalbin imânla inşirâhı, kişinin maddî ve manevî psikolojik ve sosyolojik dert, sıkıntı, tasa ve sorunların çözümü, zorluk ve problemlerin kolaylığa ve başarıya dönüştürülmesi ile çalışma ve boş vakitlerin planlanması vb. gibi hikmetler incelenmektedir. Problemlere çözüm arayışlarında “Kitabu’t-Tevhid” ve “Te’vilâtü’l-Kur’ân” veya “Te’vilâtü Ehli’s-Sünne” eserleri çerçevesinde araştırmacı metotla “Hz. Peygamber’in Göğsünün Genişletilmesi”; “Hz. Peygamber’in Sirtındaki Vizr’in Yani Yükün Hafifletilmesi”; “Hz. Peygamber’in Şânının Yüceliği”; “Bir Zorlukla Beraber İki Kolaylık” ve “Çalışarak Dinlenme” başlıklarıyla incelenmekte ve tartışılıp değerlendirilmektedir.

A. Hz. Peygamber’in Göğsünün Genişletilmesi

Mâtürîdî’ye göre İnşirâh Sûresi’nde “*Ey Muhammed! Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?*”³² ifadesi Hz. Hz. Peygamber’in göğsünün yarılıp temizlenmesi imân, ilim ve hikmet nuru doldurulması, ümmetinin gönüllerine imân nurunun yerleşmesi uğrunda çektiği maddî ve manevî sıkıntılarının giderilmesi ve rahatılmasıyla te’vil edilebilir.³³

“Allah’ın, göğsünü İslâm’a açtığı, Rabbinden bir nûr üzere bulunan kimse”³⁴ ifadesindeki gibi göğsün genişletilmesi onun İslâm ve imân nuru için gönlünün açılması ve genişletilmesi muhtemeldir.³⁵ Hz. Peygamber, cinlere ve insanlara nebi olarak gönderilince, kalbi, cinlerin ve insanların karşı koyuşundan ve insanlar tarafından dışlanmasından ötürü sıkılmaya başladı. Allah, ona, üstlendiği herşeyi kapsayan ve onun nezdinde, katlandığı her türlü sıkıntıyı küçülten âyetlerle psikolojik yapısını ve ruhunu destekledi. Artık kalbinde, maişet, çoluk-çocuk derdi diye birşey kalmadı. Müşriklerden kendisine gelen eziyetlere de aldırış etmez oldu. İnanmayanlar onun gözünde, sinekten daha aşağı bir duruma düştüler. Hem iç psikolojik, hem de sosyal hayatta stress, sıkıntı, eziyet, baskı gibi toplumsal olaylardan etkilenmiyor, artık onların tehditlerinden korkmuyor ve onlarda olan şeylere gönlü asla meyletmiyordu.³⁶

Mâtürîdî’ye göre şerh ve gönlün açılması maddî olarak göğsü ve kalbi açmak veya yarmaktan ziyâde manevî olan bu neşe ve ferahlık manası anlaşılabilir. Arapların gam, keder ve endişeyi göğsün darlığı ile ifade ettikleri gibi “şerh”; “*Andolsun Biz, senin göğsünün daraldığını*

³¹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, V/143, 284.

³² İnşirâh, 94/1.

³³ Mâtürîdî, *Tevhid*, s.295-7 vd.

³⁴ Zümer, 39/22.

³⁵ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, XVII/254.

³⁶ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, XVII/254.

biliyoruz"³⁷ ifadesinde olduğu gibi kişiyi gamdan, kederden, üzüntüden kurtarmak, genişletmektir.³⁸ “Ey Muhammed! Onlar için duyduğun üzüntüler yüzünden kendini helâk etme!”³⁹; “Ey Muhammed! Mü’min olmuyorlar diye âdeta kendini helâk edeceksin”⁴⁰ ifadeleriyle anlatılan endişe, keder ve helâkın giderilmesidir.⁴¹ “Ey Muhammed! Belki de sen, müşriklerin “Ona bir hazine indirilseydi veya beraberinde bir melek gelseydi ya!” demelerinden dolayı sana vahyolunanlardan bir kısmını göz ardı edeceksin ve o yüzden göğsün daralacak”⁴² beyânıyla baskılarla göğsünün daralmasının yok edilmesidir.⁴³

Şeytanın insanların sadırları yani göğüslerine vesvese verdiği ifade edildiği gibi⁴⁴ göğüs yani kalptir. Mâtürîdî’ye göre maddî ve manevî organ ve duyguların önemli bir merkezi olan kalpten bu vesveseyi gidermek ve bunu, hayır duygularıyla değiştirevermenin adı şerh-i sadr yani göğsü açmaktır.⁴⁵ “Göğsün genişletilmesi”, Hz. Peygamber’in gönlü; “Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin”⁴⁶ âyetindeki yüce ahlâkın içselleştirilmesi yani O’na yüce ahlâkı çekebilecek ve edâ etmede güç yetirebilecek psiko-sosyal takâtın verilmesidir.⁴⁷

Mâtürîdî’ye göre “Onlar, inananlar ve kalpleri Allah’ı anmakla huzura kavuşanlardır. Biliniz ki, kalpler ancak Allah’ı anmakla huzur bulur”⁴⁸ âyetine göre imân eden gönüller huzur ve sukûn bulur.⁴⁹ Gönlünün imân olan kişi, bu dünyada yalnız olmadığını bilmekte, onu duyan, gören, ona şah damarından daha yakın ve zor durumda kaldığında yardım eden bir varlığın olduğunu hissetmektedir. Bu his öylesine güçlüdür ki, inanan insanın ruhî darlığa düşmesine engel olur. Gönlünde imân olan kişi de depresyon belirtileri, karamsarlık, dalgınlık, unutkanlık, konsantrasyon güçlüğü, gerginlik, bunaltı ve endişe hali olmaz. Çünkü gönül, ancak Allah’a imân etmekle inşirâh bulabilir.⁵⁰

Allah’ın sıkın, rızıkları daraltan, el-Kâbiz⁵¹ isminden “rızkı genişleten, lütûf ve keremini esirgemeyen; ruhları bedenlerine yayan, insanların ilmî ve bedenî imkânlarını geliştiren”⁵² el-Bâsıt ismine sığınmak ise ayrı bir kemâl, imanın güçlü olduğuna, hakikati kavradığına işaretler. Allah’tan başkaları kişiye gerçek manada yardım edemediğinden insan Allah’a en temel ihtiyacı olan hava ve su kadar muhtaçtır.⁵³ Muhtaç olduğu Yaratıcı’yı zikretmek ve O’na ibâdet, ruha canlılık katar, umudu güçlendirir, rahatlama ve mutluluk duyguları verir. Stres ve kaygıya sebep olan anlayış ve psikolojiyi giderir. Duhâ Sûresi’nde vahyin gecikmesiyle endişe içerisinde

³⁷ Hicr, 15/97.

³⁸ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, VIII/66-7.

³⁹ Fatır, 35/8.

⁴⁰ Şuara, 26/3.

⁴¹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, XVII/254.

⁴² Hûd, 11/12.

⁴³ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, XVII/255.

⁴⁴ Nâs, 114/5.

⁴⁵ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, XVII/254.

⁴⁶ Kalem, 68/4.

⁴⁷ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, XVII/254.

⁴⁸ Ra’d, 13/28.

⁴⁹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, VII/427.

⁵⁰ Bkz. Nevzat Tarhan, *Mutluluk Psikolojisi Stresi Mutluluğa Dönüştürmek*, İstanbul, 2004, s. 102 vd.

⁵¹ Abdülkahir el-Bağdâdî, *el-Esmâ ve’s-Sifât*, Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi, nr. 497, vr. 159b; Ebû Hamid el-Gazâlî, *Esmâü’l-Hüsnâ Şerhi*, çev. Muhammet Ferşat, İstanbul, Ferşat Yay., 2005, s.98; Râzî, *Levâmiu’l-Beyyînât Şerhu Esmâillâhi Teâlâ ve’s-Sifât*, y.y., Mısır, 1905, s.176.

⁵² Bağdâdî, *el-Esmâ ve’s-Sifât*, vr. 67a; Gazâlî, *Esmâü’l-Hüsnâ*, s.98; *Levâmiu’l-Beyyînât*, s.176.

⁵³ Alexis Carrel, *Duâ*, çev. M.Alper Yüçetürk, İstanbul, 2001, s.32 vd.

“*Rabbin seni unuttu*”⁵⁴ ifadeleriyle ruhî sıkıntıda olan Hz. Peygamber’e “*Andolsun kuşluk vaktine ve sakinleştiği zaman geceye ki Rabbin seni unutmadı ve darılmadı*”⁵⁵ denilerek korku-kayı gerilim tamamen yok edilmiş inanan insanın hiçbir zaman yalnız ve güvensiz olmayacağı vurgulanır. Hz. Mûsa’nın “*Rabbim, yüreğime, gönlüme ferahlık ve genişlik ver. İşimi kolaylaştır. Dilimde bulunan düğümü çöz*”⁵⁶ diye bulunduğu istekte aynı psikolojik kaygıyı görürüz.⁵⁷ Dolayısıyla Hz. Peygamber, içinde yaşadığı toplumun sapıklıkları ve nübüvvet görevini hakkıyla yapamama endişesi sebebiyle göğsünü daraltan sıkıntı ve huzursuzluklardan kurtarılması ve ilâhî vahiylerle gönlü huzûr ve sükûna kavuşturulmuştur.⁵⁸

Hz. Peygamber’in gönlünün maddî manevî bütün kirlilerden temizlenerek imâna ve marifete açılması gibi, mü’min bireyin gönlünün de imâna ve imânın tezâhürü salih amellere açması gerekir. Gönlüne ve hayatına İslâmın inanç ve ritüellerinin samimi bir tavırla kabûlü ve ifâsı, onun anlamlı, kendisi ve çevresiyle barışık bir hayat yaşamasına imkân verebilir; ümitsizliğe ve boşluğa düşmesini de engelleyebilir. Dünyada zorlukların üstesinden gelebilmeyi ve Rabbine yönelmeyi dileyen kişinin, göğsünün imânla kulluk şuurunda her an göz açıp kapayıncaya kadar bile boşluk bırakmadan Rabbe yönelerek kulluk görevini ifâ etmesi yaratılış hikmetidir. Bilindiği gibi insanın varoluş hikmeti her şeyden önce imtihan dünyasında Rabbini tanıma ve O’na kul olmaktan geçmektedir.⁵⁹

Dinden olduğu kesin biçimde kanıtlanan itikadî, amelî ve ahlâkî bütün hükümlere gönülden inanmak, bunların farz, helâl veya haram olduğunu tasdik etmek de gönlü inşirâh etmenin de şartıdır. Bununla yetinilmeyerek, İslâm akâidinin temel unsurları olan imân esaslarının tamamını bütün gücü ile öğrenmeye gayret etmek, onlara tereddütsüz ve kesin olarak inanarak imân derecelerinde yükselmek, onu kemâle erdirmek yani tahkiki iman sahibi olmak her müslümanın da aslî görevidir. Bu görevi hakkıyla yapmaya çalışan bireyin gönlü inşirâh bulduğu gibi yaptığı salih amellerin ve güzel ahlâkın Allah katında bir değeri ve karşılığı olmaktadır. Gönülde imânın sağlamlaşmasının yolu da güzel davranışları devamlı ve samimi yapmaktan dolayısıyla güzel ahlâklı olmaktan geçtiği de söylenebilir. Evrenin, Allah’ın varlığını bilmek için ibretli ve hikmetli bir seyrengeh yeri, ebedî âlemi kazandırabilen çarşı, pazar olduğunu dâima hatırlayarak bu âlemi sevgi motifleriyle tasvir edenin gönlü inşirâh bulabilir. “Yaratılanı hoşgör Yaratandan ötürü” anlayışı içerisinde hikmet bakış açısıyla bütün varlıklara sevgi temelinde hareket edilmesinin gönlü inşirâhının da anahtarı olduğu söylenebilir.

B. Hz. Peygamber’in Üzerindeki Vizr’in Yani Yükün Hafifletilmesi

Mâtürîdî’ye göre İnşirâh Sûresi’nde “*Belini büken yükünü üzerinden kaldırmadık mı?*”⁶⁰ ifâdesiyle Hz. Peygamber’in üzerindeki yükün yani nübüvvet ve risâlet görevinin stress ve zorluğunun kaldırıldığı belirtilir.⁶¹ Âyet ve hadis metinlerinde günâh yerine *ism*, *zenb*, *hub* ve *vizr* kelimeleri kullanıldığından⁶² bu âyette geçen vizr (çoğ: *evzâr*), manevî yük ve sorumluluk

⁵⁴ Duhâ, 93/3.

⁵⁵ Duhâ, 93/3.

⁵⁶ Tâhâ, 20/25-26.

⁵⁷ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, IX/191-2.

⁵⁸ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, XVII/254.

⁵⁹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü Ehli’s-Sünne*, VI/473.

⁶⁰ İnşirâh, 94/2-3.

⁶¹ Bkz. Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, XVII/255.

⁶² Bkz. Sadık Kılıç, *Kur’ân’da Günah Kavramı*, Hibaş Yay., Konya, 1984, s.122 vd.

olabileceği gibi “günâh” yorumu da yapılmıştır.⁶³ Dilciler, vizr kelimesinin "ağırlık" anlamına geldiğini, bunun "yük" anlamı olabileceğini de söylerler.⁶⁴ Allah "*Hiçbir günahkâr başkasının günah yükünü yüklenmez*"⁶⁵ ifadesinde, "hiçbir nefis, başka bir nefsin günahını taşımaz, taşımayacaktır" demektir. Buradaki "vizr", günahdan başka bir manaya örneğin “yük” anlamına da hamledilebilir. Buna göre murad, hakkıyla yerine getirme, gereklerini ifa etme ve hukukunu görüp gözetmeden ötürü, Hz. Peygamber’in sırtına ağır gelen, nübüvvet yani hak, hakikat ve hikmetleri birey ve toplumlara tebliğinde insanların hikmetleri kabul etmemeleri üzerine duyduğu stress, üzüntü gibi yüklerinin hafifletilmesidir. Allah, işte bu yükü ona kolaylaştırmış ve yükünü ondan almış, böylece o, nübüvvet ve risâlet yükünü kolay taşır hale gelmiştir.⁶⁶

Mâtürîdî, günâh anlamının burada verilmesinin tutarsız olduğunu söyleyerek, anlamın “nübüvvet ve risâlet işini ağırlığını hafifletmek”⁶⁷ olarak yorumlar. Asıl vurgulanan Hz. Muhammed’in derecesinin yüceliğidir. Bir diğer te’ville vizr, “günah” da olabilir. Sanki âyette “*Eğer günâhın olsaydı muhakkak bağışladım*” denmektedir.⁶⁸ Yani Mâtürîdî, bu âyetin “eğer zelle vaki olursa onları bağışladım” manasında olduğunu da belirtir. O halde bu âyet Hz. Peygamber’in zellelerden korunduğuna ve ismetine delildir.⁶⁹

Mâtürîdî’ye göre ismet, emrin yerine getirilmesi, nehyin de sakınılmasından korumaktır.⁷⁰ Nebilerde dâhil her mükellef olan kişi, zor ve kolay, düz ve sarp hayatın her safhasında ilâhî emir ve yasaklara uymak zorundadır.⁷¹ “*Belini büken yükünü üzerinden kaldırmadık mı?*”⁷² âyetiyle Hz. Peygamber’in ismet sahibi olduğu vurgulanıp günah ve kötülüklerden korunduğu açıklanmıştır.⁷³ Hz. Peygamber’in yanında gönlünü imâna açan mü’minleri de belini büken yüklerini kaldırmakta “O ki sizi karanlıklardan ışığa çıkarmak için melekleri ile birlikte sizi destekler. O, inananlara karşı Rahimdir”⁷⁴ ifadelerinde beyan edildiği gibi Rahîm Allah kendisine inanan kullarını korumaktadır.⁷⁵ Allah: “*Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için kulu Muhammed’e apaçık âyetler indirendir*”⁷⁶; “*Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için üzerinize rahmetini gönderen O’dur*”⁷⁷ yani onları ismet sıfatıyla göndermiştir.⁷⁸

Kelâm âlimlerinin çoğunluğuna göre Peygamberler, dînî tebliğ konularında büyük-küçük günâhlardan korunmuşlardır, onlar günâhın hiçbir çeşidini işlemezler.⁷⁹ Diğer bir deyişle

⁶³ Bkz. Fahreddin er-Râzî, *İsmetü'l-Enbiya*, tahk. M.Hicazi-Mektebetü'l-Hancı, Kahire, 1986, s.151; Şerif Murtaza, *Tenzihu'l-Enbiya*, Emir Matb., Kum, 1376, s.161 vd.

⁶⁴ Bkz. Ragıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l- Kur'an*, Beyrut, 1992, “ism”, “vizr” madd; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, Beyrut, trs.; “ism” ve “vizr” madd; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XVII/255.

⁶⁵ İsrâ, 17/15.

⁶⁶ Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XVII/255.

⁶⁷ Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XVII/255.

⁶⁸ Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XVII/255.

⁶⁹ Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XIV/9-10.

⁷⁰ Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, I/224-5.

⁷¹ Mâtürîdî, *Tevhid*, s.352.

⁷² İnşirâh, 94/2-3.

⁷³ Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XVII/256.

⁷⁴ Ahzab, 33/43; Hadid, 57/9.

⁷⁵ Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XVII/256.

⁷⁶ Hadid, 93/7.

⁷⁷ Ahzab, 33/43.

⁷⁸ Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XVII/256.

⁷⁹ Bkz. Nureddin es-Sâbûnî, *el-Müntekâ min İsmetü'l-Enbiya*, Dârü İbn Hazm, Beyrut, 2013, s.29 vd; Ebû'l-Yüser el-Pezdevî, *Usulü'd-Din*, çev. Ş.Gölcük, Kayıhan Yay, İstanbul, 2013, s. 240 vd.

nebilere bi'setten önce ve sonra büyük-küçük günâh sadır olmaz. Çünkü nübüvvet görevlerinin tebliği noktasında tereddütler hâsıl olabilir.⁸⁰ Onların tebliğ görevlerine halel getirmeyip tereddüt oluşturmayacak bir takım küçük günâh denilebilecek *zelle* türünden fiilleri işlemeleri ise mümkündür.⁸¹ Mâtürîdî'ye göre Yaratıcı'nın bu zelleleri ifşa ve ızhâr etmesinin hikmetini diğer insanlara uyarı ve ikaz için istemiş olabileceğidir. İnsanlar nebilerin Allah katındaki konularının büyüklüğüne rağmen işlediklerinden itaba uğramaktan uzak olmadıklarını bilsinler. Nebilerin zelleleri sonrasında hemen ikaz edilip uyarılmaları Allah'tan daha fazla korkmalarına sebep olmaktadır.⁸² Küçük bir sürçme/zelle böyle ikaza düçar oluyorsa diğer insanların günâhları da elbette ikâza müstehâk olacaktır.⁸³

Mâtürîdî'ye göre "belini bükene yükünü üzerinden kaldırmadık mı?"⁸⁴ ifâdesi nebilerden ezâyı gerektirecek bir durum sadır olmayacağına delildir.⁸⁵ Hz. Peygamber toplumun imân etmeyip şirkte ısrar etmesi üzerine içinden üzüyor, kendini harab ediyordu. Kendisi ve ashâbı güçsüz durumdaydılar. Allah onun adını ve davasını yüceltti. O vakit yükünü üstünden almış oldu.⁸⁶ Günâhın yük olarak isimlendirilmesi, işleyene ağırlık ve yük olur. Günâha yük ismi verilmesi mecazdır.⁸⁷ Hz. Peygamber'in sırtından nübüvvetin tebliğindeki ağırlığının yükü veya ümmetinin günahları hafifletilmiştir. Yani tevbe istiğfar ve şefaât ile mü'min ümmetinin günahları hafifletileceğinin müjdesidir. Kişinin bu konuda imânı ne kadar güçlü olursa, yaşanan olumsuzluklarda onları kabul etmek de o kadar kolay olur. Aksi hâlde kişi isyan eder, onları kabul etmez ve ruhundaki haykırışlar onu huzursuzluğa sürükler. Hayat imtihanında da başarılı olamaz. "Darlık veren de (kabz), bolluk veren de Allah'tır"⁸⁸ âyetinde belirtildiği gibi maddî ve manevî endişelerin giderilmesi, telaş ve heyecanın kaybolup istikrâr ve huzurun gönülde yerleşmesi, zorluklara tahammül gücünün artırılmasıdır. Hz. Peygamber'in sırtından tebliğdeki ağırlığın yükü kaldırıldığı gibi imân edip Allah'a kul olmaya çalışan ümmetinin de sırtındaki maddî-manevî yüklerin istiğfâr, tövbe, affedilme ve şefaât ile hafifletileceğinin müjdesidir.⁸⁹ Çünkü günah sahipleri dengesiz davranışlar sergileyen bireylerin, içinde yaşadıkları çevre ve toplumu olumsuz yönde etkiledikleri sosyolojik bir realitedir. İstiğfar, tövbe psikolojik bir hâl olduğu gibi bu karakteri oluşturabilme eğiliminde olan bireylerin affedebilme özelliğiyle toplumdaki hataları affetmeleri de psiko-sosyal bir niteliğe dönüşür.⁹⁰ Allah Hz. Peygamber'e ümmetine tövbe, affedilme ve şefaât ile bu psiko-sosyal halleri müjdelemiştir.⁹¹

Diğer bir yorumla da "vizir", "hem kendinin, hem de inanmış erkek ve kadınların günahlarının bağışlanmasını dile"⁹² âyetindeki gibi Hz. Peygamber'in ümmetinin günahları için endişe etmesi, Hz. Peygambere sanki kendi günahı gibi ağır gelen ümmetinin günahları

⁸⁰ Bkz. Kâdî Abdulcebbar, *Şerhu'l-Usuli'l-Hamse*, çev. İ.Çelebi, TYEK Bşk.lığı, İstanbul, 2013, II/438.

⁸¹ Bkz. Ebû Hanife, *el-Fıkhu'l-Ekber*, MÜİF. Yay, İstanbul, 2011, s.73.

⁸² Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XVI/205-6.

⁸³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, V/314-5.

⁸⁴ İnşirâh, 94/2-3.

⁸⁵ Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XI/382-4.

⁸⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XVII/254.

⁸⁷ Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XVII/255.

⁸⁸ Bakara 2/245.

⁸⁹ Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XVII/255.

⁹⁰ Asım Yapıcı, *İslâm'da Tövbe ve Dinî Yaşayıştaki Rolü*, Beyan Yay, 1997, s. 49 vd, 256 vd; Öznur Özdoğan, *İsimsiz Hayatlar Manevi ve Psikolojik Yaklaşımla Arınma ve Öze Dönüş*, Özden Öze Yay., 2007, s. 153 vd.

⁹¹ Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XVII/255.

⁹² Fetih, 48/2.

olmasıdır. Hz. Peygamber'in geçmiş ve gelecek günâhları bağışlandığı ifade edilerek bu endişe ve kaygı giderilmiş,⁹³ Allah günah işleyen ümmetinin şirke bulaşmayan günahlarını tevbe istiğfarla âhirette de şefaate affedecek müjdesiyle de ümmetine çok düşkün ve çok merhametli⁹⁴ Hz. Peygamber rahatlatılmıştır. Mâtürîdî düşüncesinde birey ve toplum hayatında iyilik ve güzelliğe aracılığın âhiretteki mükâfatı olması anlamıyla psiko-sosyal niteliği olan şefaathın ancak O'nun izniyle olabileceğidir.⁹⁵ Allah'ın çok bağışlayıcı el-Gafûr ve engin merhamet sahibi el-Rahîm olmasıyla günahları affedip gönlü imâna açıp salih amel işleyenlere pişman ve nedâmete mükâfat olarak günahlarını sevaplara dönüştürmektedir.⁹⁶ Allah'ın en güzel isimlerinden (el-Esmâ'ü'l-Hüsnâ); el-Gafûr, el-Gaffâr, el-Afüv, et-Tevvâb ve el-Settâr vb.⁹⁷ affetme ve bağışlama ile ilgilidir. Allah affettiği gibi hata ve kötülükleri affedebilme üstün niteliği,⁹⁸ elçilerde olduğu gibi gönlü inşirâh bulan mü'minlerde de olması arzulanan hem fert hem de toplumsal barışı sağlayan psiko-sosyal erdemli davranışlardan biri olduğu söylenebilir.

Mâtürîdî'ye göre İnşirâh Sûresi'nde "*Belini büken yükünü üzerinden kaldırmadık mı?*"⁹⁹ ifadesiyle Hz. Peygamber'in sırtından tebliğdeki ağırlığın yükü kaldırıldığı gibi gönülden imânla birey ve toplum hayatında psiko-sosyal işlevlerle Allah'a kul olmaya çalışan ümmetinin de sırtındaki maddî-manevî yüklerin istiğfâr, tövbe, affedilme ve şefaath ile hafifletilmesidir.¹⁰⁰

C. Hz. Peygamber'in Şânının Yüceliği

Mâtürîdî'ye göre İnşirâh Sûresi'nde "*Senin şânını yükseltmedik mi?*"¹⁰¹ ifadesi birçok âlimin de söylediği gibi Hz. Peygamber'in nebi oluşu, yerde ve gökte meşhur oluşu ile isminin arş üzerine yazılışını anlatır. Kelime-i şehâdette ve tahiyyatta adının, Allah'ın adıyla birlikte zikredilişi, nâmının önceki kitaplarda yer alışı; her tarafa yayılışı; kendisiyle nübüvvetin noktalanışı, hutbelerde, ezanlarda ve kitapların başlarında ve sonlarında zikredilişidir.¹⁰² Kur'ân'da "*Allah ve Rasûlü râzi edilmeye en müstehâkturlar*"¹⁰³; "*Kim Allah ve Rasûlüne itaat ederse*"¹⁰⁴; "*Allah'a ve Rasûlüne itaat edin*"¹⁰⁵ vb. âyetlerde isminin Allah'ın ismiyle birlikte zikredilişi; Allah diğer peygamberlere, "Ey Mûsa, ey İsa" diye isimleriyle seslenirken, ona, "Ey Rasûl, Ey Nebî" diye hitab edişi gibi şeylerin tümünü içine alır. Bu âyet, Allah'ın, Hz. Muhammed'i kalblerde, insanların zikrinden hoşlanır bir biçimde sokuşunu da içine alır. Bu Allah, "*Rahman onlar için (gönüllerde) bir sevgi verir*"¹⁰⁶ âyetinin beyan ettiği mânâdır.¹⁰⁷

⁹³ Fetih, 48/2; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, XIV/10-1.

⁹⁴ Teybe, 9/128; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, VI/482-3.

⁹⁵ Bakara, 2/255; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, II/154-5, VII/237-8.

⁹⁶ Furkan, 25/70; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, X/277-8.

⁹⁷ Bağdâdî, *Tefsiru'l-Esmâ ve Sıfat*, vr. 152b-153a; Gazâlî, *Esmâ'ü'l-Hüsnâ*, s. 87, 122, 170; Râzî, *Levâmiu'l-Beyyinât*, s. 160, 189, 248-9.

⁹⁸ Şûrâ, 42/40, 43.

⁹⁹ İnşirâh, 94/2-3.

¹⁰⁰ Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, XVII/255.

¹⁰¹ İnşirâh, 94/4.

¹⁰² Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, XVII/256.

¹⁰³ Teybe, 9/62.

¹⁰⁴ Nisa, 4/69.

¹⁰⁵ Nisa, 4/59.

¹⁰⁶ Meryem, 19/96.

¹⁰⁷ Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, XVII/256.

Hız. Peygamber ve ümmetine bir aylık mesafede olan düşmanın içine düşen bir korku ile yardıma mazhar olma şânı ve şerefi verilir.¹⁰⁸ O, son peygamber,¹⁰⁹ risâleti evrensel, cinleri de kapsar.¹¹⁰ Hanımları, mü'minlerin annesidir.¹¹¹ O'nun geçmiş ve gelecek günâhları affedilmiştir.¹¹² Peygamberlerden söz alınmış,¹¹³ O'na Kevser ve Makâm-ı Mahmûd verilmiş,¹¹⁴ ganimetler helâl kılınmış,¹¹⁵ âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir.¹¹⁶ Ehl-i Kitap tarafından bilinmesi,¹¹⁷ getirdiği din, Allah tarafından korunmasıdır.¹¹⁸ İsmiyle Hitap edilmememiş,¹¹⁹ kendisine itaatin Allah'a itaat olup¹²⁰ âhirette de diğer ümmetlere de şahit olacaktır.¹²¹ Ümmeti en hayırlı ümmet,¹²² teheccüd namazı ona hastır.¹²³

"*Senin şânını yükseltmedik mi?*"¹²⁴ âyeti, imân, izzet ve şanın kaynağı olduğu için Hz. Peygamber gibi mü'minin de azîz olduğuna işâret eder. Bütün ululuk ve üstünlük makamları kendisine âit olan Allah'a imân eden insan izzet, şan ve şerefin en üst noktasına bağlanmış olur. Allah izzetin merciidir. İzzet ve şanü şeref Allah'ın, Rasûlü'nün ve mü'minlerindir. Çünkü Allah dilediğini aziz eder dilediğini de zelil eder. Kişi izzeti, kendi nefisini diğerlerinden üstün görmenin bir ifadesi olarak değil sahip olduğu dinden ve temsil ettiği, inanıp bağlandığı yüce değerlerden gelen bir güç ve onurun ifadesi olarak görülebilir. İnsan, İslâm'dan ve onun kazandırdığı değerlerden uzaklaşması halinde izzetten de yoksundur. Üstünlük ve şeref, gönlünün içeri dolduran imânından, yediği içtiği gıdasına kadar her işinde kendini gösterir. Yemesi, içmesi, âile ilişkilerinde, toplumda onurlu, insan gibi olmalıdır. Giyimi ve sosyal ilişkilerinde mü'min farklıdır, üstündür. İman eden kalple imân etmeyen kalbin sahibi, ölüyle diri arasındaki fark kadar büyük bir farkı yansıtır. İmânın şerefi ve üstünlüğü İnşirâh Sûresi'nde kısa ve öz bir şekilde anlatılır.¹²⁵

İnsan, yaratılmışların en değerlisi, kâinatın özü, Allah'ın en güzel biçimde yarattığı, üstün vasıfları sebebiyle yücelttiği, lütfettiği akıl, idrâk, vicdan, okuma ve yazmayla içindeki duygu ve düşüncelerini beyan etme gibi üstün yetenekleriyle âlemlerden üstün tuttuğu seçkin bir varlıktır. Allah, insanı farklı bir ihtimam ve hikmetle,¹²⁶ iki eliyle,¹²⁷ en şerefli ve güzel bir biçimde,¹²⁸ ruhundan üfleyerek,¹²⁹ topraktan özel bir yaratışla rububiyeti ve vahdaniyetine delil

¹⁰⁸ Buhâri, "Teyemmüm" 3; "Salat" 56; "Humus" 8; Müslim, "Mesacid" 3.

¹⁰⁹ Ahzab, 33/40.

¹¹⁰ Ahkaf, 46/31.

¹¹¹ Ahzâb, 33/6.

¹¹² Fetih, 48/1-2.

¹¹³ Âl-i imrân, 3/81.

¹¹⁴ Kevser, 108/1; İsrâ, 17/79.

¹¹⁵ Enfal, 8/41.

¹¹⁶ Enbiyâ, 21/107.

¹¹⁷ Bakara, 2/146.

¹¹⁸ Hicr, 15/9.

¹¹⁹ Mâide, 5/67; Nûr, 24/63; Müzemmil, 73/1.

¹²⁰ Bkz. A'raf, 7/158; Âl-i İmrân, 3/31-32; Nisâ, 4/80; Buhâri, "Ahkâm" 1; "Cihad" 109.

¹²¹ Ahzab, 33/45.

¹²² Al-i imrân, 3/11; Bakara, 2/143; İbn Hanbel, *Müsned*, Beyrut, trs., I/158.

¹²³ İsrâ, 17/79.

¹²⁴ İnşirâh, 94/4.

¹²⁵ Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XVII/257-8.

¹²⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's Süne*, IX/47.

¹²⁷ Sâd, 38/75; Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XII/281-2.

¹²⁸ Bkz. Tin, 95/4; Teğabun, 64/3.

¹²⁹ Secde, 32/9; Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XI/272-3.

olarak varlık alanına çıkarmıştır. Âlemlerin Rabbi, Yaraticısı, Mâliki ve Hâkimi, insanı yarattıktan sonra onu öğrenme, konuşma, anlama ve doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden ayırma melekeleriyle donatmış, ona seçme, istediğini yapma özgürlüğü vermiştir. Allah mahlukâtın en şerefli (eşref-i mahlukât) olarak hikmeti gereği insanı mükellef tutmuş, yine onları hikmeti gereği imtihana tabi kılmış, bu amaçla güzel davranışlara ve iyi ahlâka teşvik ederek meşru amelleri tercih etmeyi ve meşru olmayanlarından sakınmayı da emretmiştir.¹³⁰ O halde Allah'ı tanımak, O'na kulluk etmek, hayatını O'nun belirlediği program dâhilinde yürütmek insanın temel görevi olmaktadır. Dolayısıyla kulun görevi nasıl olursa olsun her halukârda ilâhî teklif çerçevesinde itaat etmek ve bu şerefe nâil olmaya çalışmaktır.¹³¹ Allah'ın şeref verdikleri dünyada-âhirette azîzdir, zelil kıldıkları zelil olurlar.¹³²

"*Senin şânını yükseltmedik mi?*"¹³³ ifadesi, iman, izzet ve şanın kaynağı olduğu için Hz. Peygamber gibi mü'minin de şerefli ve aziz olduğuna işaretler, mü'min bireyin fakirlik ve darlıkta da bollukta da¹³⁴ zenginlik içinde iken de sabrını, şükürünü ve izzetini muhafaza etmesi hikmetine yöneliktir.¹³⁵

D. Bir Zorlukla Beraber İki Kolaylık

Mâtürîdî'ye göre İnşirâh Sûresi'nde "*Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır. Gerçekten, zorlukla beraber bir kolaylık daha vardır*"¹³⁶ ifadesi "elbette ki iki kolaylığa bir güçlük asla galip gelemez, onu yıkamaz"¹³⁷ haberinde olduğu gibidir. Bu kolaylık İslam ve hidayettir. Gönlü imân ile hidâyet bulan kişi dünya ve âhirette her şeyin kolay olacağına işaretler.¹³⁸ Bu kolaylığın önceki âyetlere uygunluğu şöyledir; Müşrikler, Hz. Peygamber'i, fakirlikle ayıplıyor ve eğer bu ileri sürdüğün şeyden maksadın zengin olmak ise, sen Mekke ehlinin en zengini gibi oluncaya kadar senin için mal toplayalım, diyorlardı. Dolayısıyla bu husus, Hz. Peygamber'in gücüne gidiyordu. Hatta aklına, bunların İslâm'dan, kendisi fakir olduğu ve onlar tarafından hakîr addedildiği için yüz çevirdikleri fikri geliyordu. İşte, bu yüzden Allah, bu sûrede, Hz. Peygamber'e olan lütuflarını sayarak sanki "Senin için göğsünü açmadık mı? Senden yükünü, yani cahiliyyede içinde bulunduğun sıkıntıları kaldırıp atmadık mı?" demektedir. Sonra da, Hz. Peygamber'in, kalbinden, müşriklerin kendisini fakirlikle ayıplaması sebebiyle duyduğu o sıkıntıyı silmek için, dünyada müstağni kılacağı vadinde bulunmaktadır. Bunun delili ise, "*فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا*" / *Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır*"¹³⁹ ifadesinin başına hemen olacağını ifade eden, "fâ/ف" harfinin gelmesidir. Buna göre Allah âdeta, "*Onların dediklerine ve senin içinde bulunduğun malının azlığına üzülme. Çünkü daha dünyada iken, senin için, sana yetecek kadar bir kolaylık tahakkuk edecektir*" demek istemiştir. Mâtürîdî, birincisi dünya ikincisi âhret kolaylığı olarak te'vil edilebileceğini de söyler.¹⁴⁰

¹³⁰ Bkz. Mâtürîdî, *Tevhid*, s.351.

¹³¹ Bkz. Mâtürîdî, *Tevhid*, s.283, 353.

¹³² Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XVII/257.

¹³³ İnşirâh, 94/4.

¹³⁴ Âl-i İmrân, 3/134-135.

¹³⁵ Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XVII/257-8.

¹³⁶ İnşirâh, 94/5-6.

¹³⁷ Malik b. Enes, *el-Muvatta*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990, "Cihâd", 6; Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Taberî Tefsiri*, çev. H.Karakaya-K.Aytekın, Hisar Yay, İstanbul, 1996, IX/159.

¹³⁸ Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XVII/257.

¹³⁹ İnşirâh, 94/5.

¹⁴⁰ Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XVII/257.

İnşirâh Sûresi'nde “*Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır. Gerçekten, zorlukla beraber bir kolaylık daha vardır*”¹⁴¹ ifadesi, halkın ne büyük bir kanuna ne kat’i bir düsturuna tercüman olunmaktadır. Zorluk sözü kolaylık olmayacak lâkin zorluğun yanında mutlaka kolaylık bulunacaktır. Bu hayat âleminde insanların türlü türlü sıkıntıları çıkar, türlü türlü musibetlere düşerler. Şâyet ye’se götürürlerse çalışmayı bırakacakları için mahvolup giderler. Yok o sıkıntidan kurtulmak o felâketi yenmek için uğraşırlarsa sonunda muvaffak olurlar. Zaten tevfik-i Hak’tan ümitini kesmek, ye’se düşmek haramdır. Sa’ye, mücahedeye, azme sarılmak müslümanlığın ruhudur.¹⁴² Zorluklara karşı sabretmek esastır. En büyük belâ ve musibetlere duçar olan Peygamberler olmuş,¹⁴³ nebiler, sabır ve şükür konusunda en önde insanlığa örnek olmuşlardır. Sıkıntı, hastalık ve zorluklara sabretmek ise övülmektedir.¹⁴⁴ Mâtürîdî’ye göre Allah, Hz. Âdem’i ağaca yaklaşmamakla imtihan ettiği gibi,¹⁴⁵ insanı da her hal ve durumda sabır ve şükürle imtihan etmektedir. Bu imtihan da kulun belâ ve musibetlere karşı sabretmesi, nimetleri kabule karşı da şükür etmesiyle gerçekleşir.¹⁴⁶ Mâtürîdî düşüncesinde insan fakirlikle, musibetlerle, nefislere gelen belâlarla sınanır. İmtihanın hikmeti de insanı aciziyetini hissettirip sabretmeye dolayısıyla yaratıcıya şükretmeye yönlendirmektir.¹⁴⁷

Gönlünü özgür irâdesiyle İslâm ve imâna açan birey, musibetlere ve zorluklara, gayr-ı meşru olay ve arzular karşısında sabrederse kişi mükâfat kazanır.¹⁴⁸ Mâtürîdî’ye göre emirlere ve nehiylere uyup uymamakta bir nefis mücadelesi vardır. Nefis emir ve nehiyden hoşlanmayıp, kişiyi tabiatının istemediği şeye doğru çekmeye çalışırken, imtihanda olduğunu fark eden kimse, buna üstün gelmeye çalışır. Onu emr olunduğu tarafa çevirmenin tek yolu, mükâfat ve cezayı hatırlamakla mümkün olur. Böyle olunca, güzel, lezzetli olan şeyleri terk etmek kişiye kolay, zor ve meşakkatli şeylere sabretmek de hafif gelir.¹⁴⁹

Birey ve toplum hayatında başa gelen olaylara sabır göstermek de bir başkasına sabır tavsiye etmek de övülen ahlâkî erdem olduğu söylenebilir. Sabır, nefsi telaştan, dili şikâyetten, organları çirkin davranışlardan korumadır. Sıkıntı, hastalık ve zorluklara sabretmek de övülür.¹⁵⁰ Allah’ın emir ve nehiyelerinde de insanlar için ince bir hikmet vardır. İnsan âhiretin tarlası imtihan dünyasında fakirlikle, musibetlerle, nefislere gelen belâlarla imtihan olunur. Bunların hikmeti kulu ibâdete, şükretmeye yönlendirmektir.¹⁵¹ İnsan aklını kullanarak eşyanın hakikatını, hikmetini anlamaya çalışmalı, aklını kullanmayıp hikmetleri kavramaya çalışmazsa hissiz gibi belki hayvanlardan daha aşağıda olabilir.¹⁵² İnsan da hayvanlar gibi yer, içer, yemede, içmede ve şehvette nefisine hâkim olmaz, sabretmez ve şükretmezse cezasını da çeker.¹⁵³

¹⁴¹ İnşirâh, 94/5-6.

¹⁴² M. Abduh-M. Âkif, “Tefsir-i Sure-i İnşirah”, *Sebilü'r-Reşad*, 22 Mart 1328, c. I-VIII, sy. 5-187, s.73-4.

¹⁴³ “İnsanların en çok musibete uğrayanları evvela nebilerdir...” Buhârî, “Merda”, 3, Tirmizi, “Zühd” 57.

¹⁴⁴ Bkz. Bakara 2/177.

¹⁴⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, I/447.

¹⁴⁶ Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, VI/12.

¹⁴⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, V/77.

¹⁴⁸ Bkz. Buhârî, “Zekât” 50, “Merda” 3.

¹⁴⁹ Mâtürîdî, *Tevhîd*, s. 155.

¹⁵⁰ Bkz. Bakara 2/177; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, I/319.

¹⁵¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, V/77.

¹⁵² Bkz. A'raf, 7/179; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, VI/119-121.

¹⁵³ Bkz. Bakara, 2/7; Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, V/97.

“Ey iman edenler. Sabredin, kararlılıkla yarışın. Allah’a karşı gelmekten sakının ki başarıya ulaşabilirsiniz”¹⁵⁴ âyetine göre mü’minler Allah’ın onlar için razı olduğu dinlerinde yani İslam’da sabır ve sebat göstermekle emr olunmaktadırlar. Sabır, itaate devamda gösterilen sebatır, günah işlememekte nefsinin tutmak, belalara karşı dayanıklı olmaktır.¹⁵⁵ Mü’minlerde şartlar ve durumlar ne olursa olsun imânında kesin bir sebat ve azim göstermelidir. Hz. Peygamber de Allah’a kavuşacağı güne kadar mü’min erkek ve kadınların kendisine, çocuğuna ve malına sıkıntı ve musibet geleceğini, başına gelen olumlu ya da olumsuz bir durumun mü’minin hayır ve iyilik üzere olmasına engel olamayacağını söylemiştir. Mü’minin durumu ne hoştur. Allah’ın takdir ettiği şey, mutlaka onun hayırına olacağını söyleyen Hz. Peygamber: “Mü’minin durunu ne ilginçtir. Her hali kendisi için hayırlıdır. Bu durumun yalnız mü’min kişiye mahsustur. Başına sevinecek bir hal geldiğinde şükreder; bu onun için hayır olur. Başına bir sıkıntı, zorluk geldiğin ona sabreder; bu da onun için hayır olur”¹⁵⁶ diyerek gönlü imân ile inşirâh olanların durumunu özetlemektedir.

İnsanın ruh sağlığını bozan birtakım zorluk ve olumsuzluklar sonucunda ortaya çıkabilen stres, depresyon ve anlamsızlık hislerine karşı gönüldeki imân âdeti bir ilaç gibidir. Gönlü imân ile inşirâh bulmuş kişi, Allah'a olan inancından kaynaklanan bir teslimiyet içinde olduğundan, zihnen ve ruhen son derece sağlıklı ve dengeli olur. En olumsuz koşullarda bile yine bu teslimiyetçi ruh haliyle bütün bunların Allah'tan geldiğini ve kendisinin sınındığını bilir. Hiçbir zaman ümitsizliğe ve kaygıya kapılmadan kulluğa devam eder. Onun zihninde önemli olan sonsuz âhiret mükâfatını kazanmaktır. Zorluklar ve sıkıntılar karşısında Allah'tan başkaları kişiye gerçek manada yardım edemediğinden insan Allah'a en temel ihtiyacı olan hava ve su kadar muhtaçtır.¹⁵⁷ “Artık kim verir ve sakınırsa, en güzeli de tasdik ederse, biz de onu en kolayla hazırlarız onda başarılı kılabiliriz”¹⁵⁸ ifadesiyle gönlünü özgür irâdeyle imâna açan kullarına başarı müjdesi verilmektedir. Yani kim kendisine emanet olarak verilen nimetleri Allah’ın istekleri doğrultusunda şükür ve sabır yolunda kullanırsa, kendisine verilen bütün nimetleri Allah’ın nehyettiklerinden sakındırırsa, isyanlara girmeden sabrederse, biz de ona her güzellikleri, başarıları, hayırları kolaylaştırırız, dünyasını mutlu, huzurlu yaşadığı gibi âhirette de mükâfat olarak daha güzel misliyle karşılıyoruz. Yani dünya ve âhirette başarılarla, huzur ve mutluluklarla yaşatırız, demektir.¹⁵⁹

Mâtürîdî’ye göre Allah’ın İnşirâh Sûresi’nde “Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır. Gerçekten, zorlukla beraber bir kolaylık daha vardır”¹⁶⁰ diyerek tekraren bu psiko-sosyal hikmetleri dile getirmesi, insanın bu hikmetlerin idrâki için olmalıdır.¹⁶¹

E. Çalışarak İstirahat

Mâtürîdî’ye göre İnşirâh Sûresi’nde “Öyleyse boş kaldın mı hemen başka işe koyul ve yalnız Rabbine yönel”¹⁶² ifadesi ibâdetleri bitirdiğinde, yaptığın duâda, Rabbine sarıl ve talebin

¹⁵⁴ Al-i İmran, 3/200.

¹⁵⁵ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, II/521-2.

¹⁵⁶ Müslim, “Zühd” 64.

¹⁵⁷ Carrel, *Duâ*, s.32 vd.

¹⁵⁸ Leyl, 92/5-7.

¹⁵⁹ Bkz. Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, XVII/232-3.

¹⁶⁰ İnşirâh, 94/5-6.

¹⁶¹ Bkz. Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, XVII/257.

¹⁶² İnşirâh, 94/7-8.

konusunda O'na yönel. Dünyan ve âhiretin için duâ et. O, sana verir. Dünya işlerini bitirdiğinde, kalk ve birey ve toplum için faydalı işlevler yap. Farz namazlarını bitirdiğinde, gece namazı kılmaya kalk. Bir ibadeti bitirdiğinde başka bir ibadete koyul vb. te'vil edilebilir.¹⁶³

Dünya amellerinin birbirine eklenmeleri ve herhangi bir zamanın işlevsiz olarak boş geçirilmemesi; plan ve program çerçevesinde birini bitirdiğinde diğerini yapmaya koyulmasıdır. Bir amel işlediğinde dinlenmek için diğer bir amele yönel ve çalışarak istirahat et, demektir. Allah Hz. Peygamber'e, daha önceki nimetlerini sayıp, kendisine ve ümmetine, ilerde birtakım nimetler ihsan edeceği va'dini verince, hiç şüphesiz Hz. Peygamber'e ve gönülü inşirah bulan kullarına bu nimetlere şükretmeye ve ibadetler hususunda sa'yu gayret göstermeye teşvik ederek, "*Bir işi bitirince, hemen bir başka işe giriş*" demektedir.¹⁶⁴ Mâtürîdî'ye göre "*boş kaldın mı hemen (başka) işe koyul*" ifadesi, insan nefsiyle lezzetleri ve şehvetleri isteyip istememekle, yaratıklar arasında onlara yardım etmekle, acıma ve korkulara göğüs germekle de cihâd yapmasıdır. Dolayısıyla dünyada maişet yani helâl rızıkla geçinebilmek için sabrederek çalışmak da Allah yolunda bir nevi cihâd olmaktadır.¹⁶⁵

Mâtürîdî'ye göre "*Yalnız Rabbine yönel*"¹⁶⁶ ifâdesinde "Rabbe yönelme" rağbet ve arzunu, ancak Allah'a tahsis et. Ancak, O'na tevekkül ederek, O'nun lütfunu iste. Sana hikmetle verilen aklını kullan. Her an Allah'ı anarak emir ve nehiyelerine uygun hareket et" demektir.¹⁶⁷ İnsanlığa rehber olarak gönderilen Hz. Peygamber, gelmiş ve geçmiş günahları bağışlandığını bilmesine rağmen "*şükreden bir kul olmamayı mı?*"¹⁶⁸ diyerek hiç vaktini boşa harcamamış, Rabbe yönelmeden geçirilen işin ve zamanın sonuçsuz kalacağını söylemiştir.¹⁶⁹

Yeryüzünün iki günde yaratılmasının da¹⁷⁰ hikmetini Mâtürîdî, her şeye kadir olan Allah'ın aceleciliği değil teenniye tavsiye etmesinden olduğunu söyler. Allah zaman içinde insanın imtihan yeri olabilmesi için evreni ona göre elverişli yaratmıştır. Yeryüzünün iki gün ile sınırlanmasının hikmeti vakit ve sınırlamaya hiç ihtiyacı olmayan Allah'ın beşerin vakte ve sınırlamaya ihtiyacımızdan yeryüzünü sınırlama ve vakit üzere yaratmasıdır. Yani insanın vaktini değerlendirmesi ve hikmetini kavrayabilmesi için yeryüzünü iki gün üzere hikmetle yaratmıştır.¹⁷¹ Allah dünya işlerini bu âlemde vakitle sınırlı ve bir halden diğer bir hale değişimi hükmettiğinden nutfe'den alaka'ya, alaka'dan mudga'ya, mudga'dan cevarihlerin terkibine sonra da insan haline dönüştürülmesi hep zamana bağlıdır.¹⁷² Namaz, huşu, hudu vakte bağlı olup, beden ve ruhun ihtiyacı fazla olduğundan günde beş defa kılınması emredilmiştir.¹⁷³ Beş vakit yapılmasının hikmeti o vakitlerde maddî ve manevî temizlik yapılması, kişinin beden ve ruh ile her türlü hâle her an hazır, teyakkuzda olmasıdır. Allah hikmet dünyasında güneşe, ışığı, ısıtması ve ibadetlere vakit oluşu yönüyle kulluğunu yaptırmakta, hizmet ettirmektedir. Kulun görevi de hikmetleri idrâk etmesi ve şükretmesidir. Hayatın her ânının her vaktinin

¹⁶³ Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, XVII/258.

¹⁶⁴ Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, XVII/258.

¹⁶⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, IX/634-5.

¹⁶⁶ İnşirâh, 94/7-8.

¹⁶⁷ Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, XVII/258.

¹⁶⁸ Bkz. Müslim, "Sıfatu'l-Münafikun" 81.

¹⁶⁹ Bkz. İbn Mâce, *es-Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul, 1981, "İkameti's-Salavat" 192, "Nikah" 19.

¹⁷⁰ Fussilet, 41/9.

¹⁷¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, IX/65, 67.

¹⁷² Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, IX/63.

¹⁷³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, I/568-9.

değerlendirilmesini isteyen Mâtürîdî'ye göre *şükür* ve *sabır* kavramları aralarında fark olmakla birlikte bir yönüyle birdir. Sabır, şehvet ve lezzetlerden nefsi tutmak, şükür bunları hayır yolunda kullanmaktır. Sabır, kişinin musibetler karşısında telaşa kapılmadan güçlü olması, her şeyin Allah'tan geldiğinin bilinci ile tahammül edip dayanma gücü göstermesidir. İmân eden kişinin başına gelen her şey bir gizli sebebin bir hikmetin gereğidir. Belâ ve musibetleri kabul sabır, nimetleri kabul etmek de şükürdür.¹⁷⁴ Sabır, her türlü zorluk, tehdit ve kayıp karşısında dayanma, direnme, göğüs germe ve sonucu bekleme eğilimi, duygusal, bilişsel, davranışsal boyutlarda yaşanan çözümleyici psikolojik bir süreç ve başa çıkmaya yardımcı bir tutumdur.¹⁷⁵

Sosyal bir varlık olan insanın maddî anlamdaki beslenme, korunma, sağlık ve barınma vb. gereksinimlerinin yanında ahlâk, sevgi, âdiyet, doğruluk, güven, hoşgörü, yardımlaşma gibi psiko-sosyal ihtiyaçları da bulunmaktadır.¹⁷⁶ Bunların yerine getirilmesi bireyleri, âileleri ve dolayısıyla toplumları mutlu ve huzurlu kılacaktır.¹⁷⁷ Her ne kadar kötü olursa olsun nefsi ıslah ve terbiye edip disiplin altına almak ve eğitilmiş nefisten güzel davranışlar için yararlanmak yani akıl ile nefsi kontrol altına almak mümkündür.¹⁷⁸ Nefs terbiyesi yolunda gönlü inşirâh olan kul, vaktini boşa geçirmemelidir. Mâtürîdî'ye göre mükellef olan insan zor ve kolay, düz ve sarp hayatın her safhasında ilâhî emir ve yasaklara uymak durumundadır.¹⁷⁹ İnsan aklını bulûğ çağından itibaren kullanıp kullanmamakta ve çeşitli durumlarla sınanır. Bu bazen en yakını eş, çocuk, anne, baba ve çevresiyle dert, tasa, mutluluk ve güzellikleriyle de olabilir. Bazen de maişet gereği iş çevresiyle de olabilir. Yani kimi anne babasının ihtiyar olmasıyla, kimi çocuğunun hastalığıyla, kimi de iş ve maişetinin zorluğu veya kolaylığıyla imtihan olur. İnsanoğlunun karşı karşıya bulunduğu hayat sınavı, kimi zaman bedene kolay gelen kimi zaman da güçlük arz eden geçim olayına tefekkür ve istidlâlin desteğiyle göğüs germekten ibarettir.¹⁸⁰

Güneş, ay ve yıldızlar, bir büyük saatin değişik milleri gibi, vakit ve zamanı gösterir, gün, ay ve seneyi sayarlar.¹⁸¹ Bu, Allah'ın bu hikmet ve rahmetidir. Ay ve yıldızlar yolculara yol ve istikamet gösterdikleri gibi, ekim, dikim, hasat ve benzeri işlerin zamanını da gösterirler. Diğer varlıklardan aklını kullanmakla yüceltilen mü'min, "*Rabbinin adını an ve bütün benliğine O'na yönel*"¹⁸² emri gereğince göz açıp kapayıncaya kadar da olsa bile kötülüklerle meyleden nefsi ile başbaşa kalmamalı,¹⁸³ her an ve zaman bütün benliğiyle cihad şuuruyla Allah'a yönelmelidir.¹⁸⁴ Mâtürîdî'ye göre vaktin, zamanın yaratılış hikmet sırrını anlayan insan, işinde ve çalışmalarında başarılı olur. Başarılı olan insan ise, her zaman ve her yerde mutlu ve huzurludur. Vaktini hiç boşa harcamayan gönlü imân ile inşirâh bulan bireye namaz, günde en az beş defa, günün çeşitli vakitlerinde akıp giden zamanı hatırlatır. Meselâ sabah namazını kılan kimse öğleyi kılınca, aradaki zamanın ve dolayısıyla ömrünün ân be ân yok olduğunu hatırlar.

¹⁷⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, I/234, II/432, V/282.

¹⁷⁵ Mebrure Doğan, *Sabır Psikolojisi*, Çamlıca Yay., İstanbul, 2016, s. 7 vd.

¹⁷⁶ Ebû Nasr el-Fârâbî, *Kitabu Ara'i Ehli'l-Medîneti'l-Fâdila*, Dâru Mektebetü'l-Hilâl, Beyrut, 1994, s.21 vd; *Siyasetü'l-Medeniyye*, Dâru Mektebetü'l-Hilâl, Beyrut; 1995, s. 35 vd.

¹⁷⁷ Ebû Nasr el-Fârâbî, *Kitabu Tahsili's-Saade*, Daru Mektebetü'l-Hilal, Beyrut, 1995, s.73 vd; Rezan Şahinkaya, *Psiko-Sosyal Yönleriyle Aile*, Kardeş Yay., Ankara, 1979, s.42 vd.

¹⁷⁸ Hayatî Hökekleli, *Din Psikolojisi*, TDV. Yay., Ankara, 1998, s.22 vd, 323 vd.

¹⁷⁹ Mâtürîdî, *Tevhid*, s.352.

¹⁸⁰ Mâtürîdî, *Tevhid*, s.168.

¹⁸¹ Bkz. Hac, 22/18.

¹⁸² Müzzemmil, 73/8.

¹⁸³ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul, 1981, "Edeb" 110.

¹⁸⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's Süne*, I/568-9.

Bunun akabinde de daha dikkatli davranır. Vaktini planlı ve dolu dolu geçirebilme karakterini kazanır. Böylece vaktin, zamanın planlı ve programlı olmasına da özen gösterir.¹⁸⁵

Mâtürîdî, “Gündüzü de çalışıp kazanma zamanı kıldık”¹⁸⁶ âyetine göre gündüz çalışma, gece dinlenme zamanı, sene, ayların hesabını bilmemiz için gece ile gündüzün yaratılma hikmeti olduğunu söyler.¹⁸⁷ Dünya hayatı kâfir için eğlence, oyun, süslenme, çoluk çocuk ve çoğalma, övünme yeri, mü'min için ise hikmet yurdudur.¹⁸⁸ Allah insanı imtihan etmek maksadıyla yeryüzüne göndermiş, insanların hangisinin daha güzel amelde bulunacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır.¹⁸⁹ Bir hayatın arkasından ölümün ve onun arkasından diğer bir hayatın karşıt olarak yaratılması, insanların bu ikisi arasında iyi bir çalışma gayretiyle Allah'ın mülkünde güzel bir işçi, yüksek bir görevli olmak üzere yarış için bir imtihan meydanına çıkarılmaları hikmetine yöneliktir. Bu da hayattan hayata, güzellikten güzelliğe bir yükseliş nizâmı ve en güzel amellere daha güzeliyle mükâfat vererek ileride bambaşka bir hayata ulaştırılmaları hikmet ve gâyesine yöneliktir.¹⁹⁰

Mâtürîdî'ye göre Allah ile insan arasında bir ticaret/alışveriş söz konusudur ve Allah ile ticaret yapan bir kimse kesinlikle kazançlı çıkar. Bu manada Allah gece ve gündüzü şükretmeye vesile kılmıştır ki çalışmak da uyumak da şükürdür.¹⁹¹ Asıl hüsrân, geçici dünyada değil, ebedî âhîret hayatında saadetten mahrumiyettir diyen Mâtürîdî, Allah'ın cennet karşılığında mü'minlerden mallarıyla canlarını satın aldığı¹⁹² ve onları elem verici azaptan kurtaracak bir ticaretin bulunduğunu işaret eden naslar ışığında¹⁹³ yaratıcı ile kul arasındaki münâsebeti ticarî bir ilişkiye benzetir. Hüsrân da bu ticarete zarar etmektir. Kâr edenler Allah'a inanıp buyruklarına uyanlardır.¹⁹⁴ Asıl hayatın, burada yani dünyada kazanılacağını bilen, yaptığı her şeyin, sahip olduğu servetin, malın, çocuklarının ebedî hayata geçirilebilmesi için çaba sarf eder, çünkü ebedî zamana geçirebilme ve cenneti satın alabilme alışverişi dünyada olabilmektedir.¹⁹⁵ Bu bağlamda kişi bir nevi alışveriş yapar, şehit olmak da Allah ile canıyla alışveriş yapmaktır.¹⁹⁶ Mâtürîdî düşüncesinde gönlü inşirâh olan birey nefsi mücadele yolunda psiko-sosyal faaliyetlerde işten işe, gayretten çabaya geçmelidir ki hikmet dolu imtihan dünyasını ebedî âhîret saadetlerine dönüştürebilsin.¹⁹⁷

SONUÇ

Mâtürîdî'ye göre İnşirâh Sûresi'nin başından sonuna kadar zâhîren Hz. Muhammed'e anlatılanlar gerçekte bütün mü'minlere yönelik sorumluluk ve yüksek ahlâk açısından birçok psiko-sosyal imanî hikmetlere işaret ederler. Allah'a içten yönelen, sadrını yani gönlünü, kalbini ona içten açan insana Allah da rahmet ve lütfuyla yönelmekte ve huzur, mutluluk ve ferahlıkla

¹⁸⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, VIII/423-4.

¹⁸⁶ Nebe, 78/11.

¹⁸⁷ Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, VII/7-8.

¹⁸⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, II/552.

¹⁸⁹ Bkz. Mülk, 67/2, Âl-i imrân, 3/145.

¹⁹⁰ Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, II/552-3.

¹⁹¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, VIII/39.

¹⁹² Tevbe, 9/111.

¹⁹³ Saf, 61/10.

¹⁹⁴ Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XVII/318.

¹⁹⁵ Bkz. Nisâ, 4/74, Tevbe, 9/111, Saf, 61/10-11; Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, V/485-7.

¹⁹⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, IV/180-1.

¹⁹⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, IV/180-1.

TİDSAD

ruhuna genişlik ve sekînet yani yaşama sevinci, güven ve huzûr vermektedir. Gönülünü İslâm ve imâna açan kişinin bu konuda imânı ne kadar güçlü olursa, yaşanan olumsuzluklarda onları kabul etmek de o kadar kolay olur. Aksi hâlde kişi hikmet dolu dünyada olanları kabul etmez ve ruhindaki haykırışlar onu huzursuzluğa sürükler. Hayat imtihanında da başarılı olamaz. İmân sahibi bireyin maddî ve manevî endişelerin giderilmesi, telaş ve heyecanın kaybolup istikrâr ve huzurun gönülde yerleşmesi, zorluklara tahammül gücünün artırılmasıyla olur.

İnşirâh Sûresi hak, hakikat ve hikmetleri fert ve toplumlara anlatan Hz. Peygamber'in göğsü sıkıntı, dert, tasa, gam ve üzüntülerden kurtarıldığı gibi onun yolundan giden hak, hakikat ve hikmetleri fert ve toplum hayatında ulaştıranlar da başlarına gelebilecek sıkıntı ve dertlerden kurtulacaklarını müjdelir. Hz. Peygamber'in sırtından nübüvvet ve risâlet tebliğindeki endişe ve ağırlığının yükü kaldırıldığı gibi ümmetinin de günahlarının hafifletilmesi yani tevbe-i istiğfar ve psiko-sosyal niteliği olan şefaath ile mü'minlerin günahlarının hafifletilmesidir.

Mâtürîdî'ye göre inanan insan sırtındaki dünya meşakkat, sıkıntı ve zorluklarını azim ve sabırla yenen, kolaylık yollarını araştırandır. Kulluk, hikmetlerle bezenmiş imtihan dünyasında başa gelen bütün zorlukları şikâyet etmeden sabrederek karşılama ile üzerindeki nimetlere de şükretme sonunda azim ve sebatla kolaylık ve güzelliklere dönüştürebilmektir. Kalbinde özgür iradesiyle tasdik ameli bulunan mü'min, ölüm gelmeden önce ölümden sonrası için hazırlanır. Her zorluktan sonra daha güzel bir kolaylık ve mutluluk olduğu şuurundaki imân sahibinin önünde Allah'a dönmekten daha sevgili bir şey yoktur. Mâtürîdî düşüncesinde ebedî saadet yolculuğunda hikmet dolu dünyada 24 saatini psiko-sosyal işlevlerle kulluk şuru içinde geçiren, geçirmek durumunda olan bir kul için "faaliyet dışı kalmak, boş durmak" mânasında istirahat söz konusu olamaz. Mü'minin ölümü nasıl geçici hayattan ebedî hayata intikâl ise istirahati de bir işten bir başkasına geçmek veya bir işin yerine bir başkasını ikâme etmek şeklinde olmalıdır. Allah gece ve gündüzü şükretmeye vesile kılmıştır ki çalışmak da dinlenmek de şükürdür. Bu sûrede kulun Allah rızası için bir amel işlediğinde dinlenmek için diğer bir işleve yönelmesi ve boş durmadan çalışarak istirahat etmesi tevekkülle Allah'a yönelmesi önerilmektedir. Hz. Peygamber de insanların çoğunun sıhhat ve boş vakit konusunda aldanıp değerlendiremedikleri uyarısını yapmaktadır.

KAYNAKLAR

- Abduh, Muhammed-Ersoy, M.Âkif, "Tefsir-i Sûre-i İnşirâh, 1-8", *Sebilü'r-Reşad (Sırat-ı Müstakim)*, c. I-VIII, sy. 5-187, 22 Mart 1328, ss.73-74.
- Abdülcebbar, Kâdî, *el-Muğni fi Ebvabi't-Tevhid ve'l-Adl*, neşr. İbrahim Medkur-Taha Hüseyin, y.y., Kahire, 1962.
- , *Şerhu'l-Usuli'l-Hamse*, çev. İlyas Çelebi, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2013.
- Ahatlı, Erdinç, "Şakk-ı Sadr", *DİA*, c. 38, İstanbul, 2010, ss. 309-310.
- Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdulkâhir, *Tefsiru'l-Esmâ ve Sıfat*, Raşit Efendi Kütüphanesi, Nr. 497, 1-255 varak, Kayseri, trs.
- Buhârî, Ebû Abdullah, *el-Camiu's-Sahih*, Çağrı Yay., İstanbul, 1981.
- Carrel, Alexis, *Duâ*, çev. M.Alper Yüçetürk, İstanbul, 2001.

TİDSAD

- Doğan, Mebrure, *Sabır Psikolojisi*, Çamlıca Yay., İstanbul, 2016.
- Ebû Davud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul, 1981.
- Ebû Hanîfe, Numan b. Sabit, *el-Fıkhu'l-ekber*, terc. Mustafa Öz, İmâmı A'zam'ın Beş Eseri, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul, 2011.
- Fârâbî, Ebu Nasr, *Kitabu Ara'i Ehli'l-Medineti'l-Fadıla*, Dâru Mektebetü'l-Hilal, Beyrut, 1994.
- , *Siyasetü'l-Medeniyye*, Dâru Mektebetü'l-Hilal, Beyrut, 1995.
- , *Kitabu Tahsili's-Saade*, Dâru Mektebetü'l-Hilal, Beyrut, 1995.
- Fığlalı, E.Ruhi-Azmi M.S. es-Salihi-M.Öz, "Hariciler", *DİA*, c. 16, İstanbul, 1997, ss.169-178.
- Gazâlî, Ebu Hamid, *Esmâü'l-Hüsnâ Şerhi*, çev. Muhammed Ferşat, Ferşat Yay., İstanbul, 2005.
- Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, TDV. Yay., Ankara, 1998.
- İsfehânî, Ebû'l-Kasım er-Râgıb, *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*, y.y., Beyrut, 1992.
- İbn Hanbel, Ahmed, *el-Müsned*, y.y., Beyrut, trs.
- İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed, *es-Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul, 1981.
- İbn Manzûr, Cemaluddin Muhammed, *Lisânü'l-Arab*, y.y., Beyrut, trs.
- Kâşânî, Abdürrezzak, *Istilahatü's-Sufiyye*, neşr. M. Kemal İbrahim Cafer, Kahire, 1981.
- Kılıç, Sadık, *Kur'ân'da Günah Kavramı*, Hibaş Yay., Konya, 1984.
- Kureşi, Ebu'l-Vefa, *el-Cevahirü'l-Mudiyye fi Tabakati'l-Hanefiyye*, Kahire, 1413/1993.
- Leknevî, Ebû'l-Hasenât, *el-Fevâidü'l-Behiyye fi Terâcimi'l-Hanefiyye*, y.y., Kahire, 1324.
- Malik b. Enes, *el-Muvatta*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1990.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, kont. Bekir Topaloğlu, Mizan Yay., İstanbul, 2005.
- , *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, tahk. Mecdi Basellum, Darül-Kütübü'l-İlmiye, Beyrut, 2005.
- , *Kitabu't-Tevhid*, neşr. Bekir Topaloğlu-Muhammed Aruçî, İsam yay., Ankara, 2005.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn, *es-Sahih*, Çağrı Yay., İstanbul, 1981.
- Nesefî, Ebu'l-Muîn, *Tabıratü'l-Edille fi Usuli'd-Din*, tahk. Hüseyin Atay-Ş.Ali Düzgün, DİB Yay., Ankara, 2004.
- Oral, Osman, "Mâtürîdî'nin Hikmet Anlayışı", *ERÜ SBE* Doktora Tezi, Kayseri, 2014.
- , *Kelâm Tarihi ve Terimleri*, Tiydem Yay., Ankara, 2016.
- Özdoğan, Öznur, *İsimsiz Hayatlar Manevi ve Psikolojik Yaklaşımla Arınma ve Öze Dönüş*, Özden Öze Yay., 2007.
- Pezdevî, Ebu'l-Yüsr Muhammed, *Usuli'd-Din*, çev. Şerafettin Gölcük, Ehl-i Sünnet Akâidi, Kayıhan Yay, İstanbul, 2013.
- Râzî, Fahreddin, *Levâmiu'l-Beyyinât Şerhu Esmâillâhi Teâlâ ve's-Sifât*, y.y., Mısır, 1905.
- , *Mefatihü'l-Gayb*, Darü'l-Fikr, Beyrut, 1981.

- , *İsmetü'l-Enbiya*, tahk. M.Hicazi-Mektebetü'l-Hancı, Kahire, 1986.
- , *Meâlimu Usuli'd-Din*, çev. Nadim Macit, İslâm İnancının Ana Konuları, İhtar Yay., Erzurum, 1996.
- Sâbûnî, Nureddin, *el-Müntekâ min İsmetil-Enbiya*, Darü İbn Hazm, Beyrut, 2013.
- Şahinkaya, Rezan, *Psiko-Sosyal Yönleriyle Âile*, Kardeş Yay., Ankara, 1979.
- Şehristânî, Ebû'l-Feth Abdülkerim, *el-Milel ve'n-Nihal*, neşr. M.S. Kilani, Beyrut, trs.
- Şerif Murtaza, Ebû'l-Kasım Ali b. Hüseyin, *Tenzihu'l-Enbiya*, Emir Matb., Kum, 1376.
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Taberî Tefsiri*, çev. Hasan Karakaya-Kerim Aytekin, Hisar Yay, İstanbul, 1996.
- Taftazânî, Sa'dettin, *Şerhu'l-Makâsıd*, tahk. A.Umeyre-S.Mûsa Şeref, Alemül-Kütüb, Beyrut, 1998.
- , *Şerhu'l-Akâid*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yay, İstanbul, 2013.
- Tarhan, Nevzat, *Mutluluk Psikolojisi Stresi Mutluluğa Dönüştürmek*, y.y., İstanbul, 2004.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed, *es-Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul, 1981.
- Topaloğlu, Bekir-Çelebi, İlyas, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İsam Yay., İstanbul, 2010.
- Yapıcı, Asım, *İslâm'da Tövbe ve Dinî Yaşayıştaki Rolü*, Beyan Yay, 1997.